

Madarász Imre

Petrarca és a szerelmi őrület

*„Pace non trovo e non ho da far guerra;
e temo e spero, ed ardo e sono un ghiaccio;
e volo sopra 'l cielo, e giaccio in terra;
e nulla stringo, e tutto 'l mondo abbraccio.*

*Tal m'ha in pregon, che non m'apre nè serra,
nè per suo mi riten nè scioglie il laccio;
e non m'ancide Amor e non mi sferra,
nè mi vuol vivo nè mi trae d'impaccio.*

*Veggio senz'occhi e non ho lingua e grido;
e bramo di perir e cheggio alta;
ed ho in odio me stesso ed amo altrui.*

*Pascomi di dolor, piangendo rido;
egualmente mi spiace morte e vita.
In questo stato son, Donna, per vui.”¹*

Csorba Győző fordításában:

*„Nincs békém és erőm se háborúra;
félék s remélek, jég és tűz a lényem;
egekbe szállnék, s mászom porba hullva;
s világot ér át koldus ölelésem.*

*Öröm nem nyitja cellám, s rám se csukja,
nem köt, de el sem oldja kötelékem;
Ámor nem ül meg, kínjaim sem unja,
szabaddá sem tesz és nem is hagy élnem.*

*Szem nélkül látok s nyelvetlen jajongok;
segítségét lesek s pusztulni vágyom;
másért égek magamtól undorodva.*

*Kenyerem jaj, könnyek között mosolygok;
egykép irtózat életem s halálom.
Érted jutottam, Hölgyem, ily nyomorba.”²*

A szerelemről a legnagyobb igazságokat nem a tudósok, nem is a filozófusok mondták ki, hanem a szépirók és a költők. Ez még akkor is igaz, amikor a bölcselő és az író egyazon emberben találkozott. Bizonyosággal elég összehasonlíta-

ni Stendhal *A szerelemről* című értekezésének csillogó-szellemes elmélkedéseit nagyregényeinek, kivált a *Vörös és feketének* elemi erejű szenvedélyábrázolásával. Ám nem kell olyan messze mennünk, maradhatunk Petraracánál. Legterjengősebb és „legközépkoriasabb” traktátusa, a *De remediis utriusque fortunae* hűvös, száraz, többnyire unalmas fejtegetéseit olvasva a rossznak, bűnösnek, gyűlöletesnek, veszedelmesnek, betegségnek lepingált szerelem elleni gyógyszerekről nehéz elhinni, hogy ugyanaz írta (helyesebben inkább kompilálta), aki a *Daloskönyv* hatalmas, szerelmes verseit.³ De még a sokkal irodalmibb *Secretum* is csak jobbra a *Canzoniere*ből ismerős motívumokkal érzékelteti, hogy szerzője, a verseskönyv nyitószonettjét idézve, „tapasztalatból ismeri a szerelmet”⁴

Petrarca, a költő – nem a tudós filozófus, hanem „a vágy költője” (Marco Santagata)⁵ – „tudta, mi a szerelem”. Értette, mert érezte. „Per prova”. Szerelmi költeményeinek nagyszerűségét döntő mértékben éppen élményszerűségük adja meg. Azaz végsősoron személyességük, alanyiságuk, individuális voltak, amely újszerűvé és eredetivé teszi azt is, amit Petrarca másoktól, költő-elődöktől vett át. A trubadúrlíra megannyi eleme, „találománya” Petrarca gigantikus költőegyéniségének szűrőjén át letisztítva és felerősítve jutott be a világirodalom „fősodrába”. Ilyen például a „paradoxonok sora”, Santagatát idézve, „Petrarcánál, a vágygal egyet jelentő ellentmondás” költőjénél⁶ az éles ellentétek sűrített halmozása, ami e szonett legmarkánsabb sajátossága.

A CXXXIV. költemény (a 104. szonett) a *Benedetto sia 'l giorno...* mellett talán a *Daloskönyv* legnagyobb szerelmes verse. Figyelembe véve Petrarca egyedülálló jelentőségét az európai szerelmi költészetben, ez a „sonetto” a világirodalom egyik legnagyobb lírai alkotása, melyet Amor ihletett. Az *Áldott a nap...* a szerelem lényegi titkát tárta fel, szenvedély és szenvedés egylényegűségét, a *Nincs békém...* a szerelem „fenomenológiáját” jeleníti meg döbbenetes erővel. A *Benedetto sia 'l giorno...* látszólagos egyszerűsége ellenére mélyebb, a *Pace non trovo...* viszont „modernebb”, a legcsodásabb példák egyike arra, hogyan vezet át Petrarca középkori motívumokat (lásd fentebb) az „alteritásból” a modernség felé. Talán sehol sem érezzük ilyen kevésbé, hogy közel hétszáz esztendő verset olvasunk. Alfieri írt ilyesfajta verset (*Tante, sì spesse, sì lunghe, sì orribili...*), az az Alfieri, akinek leghíresebb tragédiájában, a *Saul*ban a cím- és főszereplő színre lépésekor mintha e szonett kezdő sorát idézné: „Békét akar szívem, / ha dúl a harc, és békében csatát.” (Bramo in pace far guerra, in guerra pace.)⁷ Paola Vecchi Galli a vers „modernségének” egyik fő jelét „a nonszensz határán” mozgó paradoxonokban ismeri fel.⁸ Csakhogy a „képtelenül” extrém ellentétek képei a szerelem szenvedelmes-szélsőséges lényegét illusztrálják – az *Áldott a nap...*-pal nagyon is egybevigóan.

A külön-külön verssorokba koncentrált végleges antitezisek, stílszerűen szólva, magát a szonettet idézve, „háborúja”, a „képtelenségek” képpárjai nem ornamentális elemekként szolgálnak, hanem a petrarcai szerelemfilozófia „differentia specifica”-ját

ragadják meg. Vagy inkább szerelmi antifilozófiáét, mert egészen másféle „filozófia” ez, mint az addigi olasz költészet egyetlen „valódi”, még „a Filozófus”, Arisztotelész tanításával is fölvertezett szerelemfilozófiája, a „dolce stil novo” szerelemkoncepciója, miszerint a „nemes szívben” (cor gentile) „potenciálisan” (in potentia) benne rejlő erőnyeket a „nemes hölgy” (donna gentile) iránti szerelem váltja „aktuálissá”, cselekvővé (in actu), a (férfi)lelket az üdvözülés felé emelve.⁹ Petrarctól mi sem áll távolabb, mint a szerelemnek ilyen morálteológiai értelmezése. Nála a szerelem irracionális érzés, nem kényszeríthető bele semmilyen fogalmi, logikai, filozófiai keretbe, „hálóba”, „igába”. Az már kérdéses, hogy az ész megghaladja-e, meg sem közelíti vagy tagadja, támadja, netán megsemmisíti. Örület, ha szent is, örület – parafrázálhatjuk Szabó Lőrincet. Nem ismer gátakat, gátlásokat. Határtalan, gátlástalan, „absolutus”.

Hatásosan: a „béke” szavával kezdődik (Pace) a szonett, ugyanazzal, mely, háromszor leírva, a *Daloskönyv* legnagyobb politikai „canzone”-jét zárta. A lelki békéért eseng az egész vers, de a könyörgés, a fohász hangjait elnyomják a költő szívében dülő háború miatti fájdalomkiáltások. Háború és béke szembeállítását alapozza meg ennek a kontrasztos költeménynek az ellenpontosító szerkezetét. A költőnek „nincs ereje háborúra”, mert önmaga, énye legjava ellen kellene háborúznia, illetve az ellen, aki (Laura) és ami (a szerelem) az élete értelme. „Félek és remélek, égek és jég vagyok” (e temo e spero, ed ardo e sono un ghiaccio). „Az ég fölött repülök és a földön fekszem” (e volo sopra ’l cielo, e ghiaccio in terra). „Semmit sem markolok és átölelem az egész világot” (e nulla stringo e tutto ’l mondo abbraccio). Azért érdemes szó szerint idézni és lefordítani az eredeti versszöveget, hogy lássuk, még Csorba Győző hűséges tolmácsolása is régiesen felékesíti többletszavakkal a szinte hihetetlenül puritán, cicomátlan, póre, már-már huszadik századnak tűnő költeményt („tűz a lényem”, „mászom porba hullva”, „koldus ölelésem”). Sárközi György pedig, bár szövegközelibben egyszerűbb is tudott lenni („félek s remélek, fázom és megégtem, / az égbe szállok s nyugszom lenn a mélyben”), némiképp félrefordított, amikor megpróbálta „racionálisabbá” tenni a „nonszenszet” („semmi se kell, s ölelném a világot”).¹⁰

A második quartina az *Áldott a nap...* „szენvedély = szenvedés” retorikáját viszi, ha lehetséges, még tovább, fokozza végletekig, „ad absurdum”. Ámor – illetve a Hölgy – a költőre halálos gyötrelmeket mér, de a halállal mégsem szabadítja meg. A „cella”, pontosabban „börtön” (pregion), a „bezár” (serra), a „kötelék” (laccio), a „nem veszi le láncaimat” (non mi sferra): mind a rabság, a szerelmi rabszolgaság, a „szerelemszolgaság”¹¹ metaforái.

A harmadik és negyedik strófában, a terzinákban visszatérünk a szélsőséges, a vég-sőkig kihegyezett paradoxon-sorhoz. „Szem nélkül látok, nincs nyelvem, s kiáltok” (Veggio senz’occhi e non ho lingua e grido). „Halni vágyom és segítséget kérek” (e bramo di perir e cheggio aita). „Gyűlölöm magamat és szeretek mást”, azaz Laurát (ed ho in odio me stesso ed amo altrui). Ez a harmadik „endecasillabo” a legkülönösebb: az

öngyűlölet a gyötrő szerelem miatt, vagy az öngyűlölettől megváltó szerelem reménye, de legfőképpen talán a szerelemben való önlealázás.

S utána mintha csakugyan a téboly jelenetei következnének. „Fájdalommal táplálkozom, sírva nevetek” (Pascomi di dolor, piangendo rido). „Egyként gyűlöletes előttem a halál és az élet” (egualmente mi spiace morte e vita): célzás talán a kinteli élettől való önkezdő szabadulásra (mint majd a *La vita fugge...*-ban)? Melytől hamleti módon „viszszadöbbenve”, túr tovább a „kegyes”. Avagy, ami valószínűbb, utalás a szenvedő ember „természetes” halálvágyára?

Legvégül a csattanó. Ami persze csak a „laikusabb”, tájékozatlanabb olvasókat lepi meg, explicitté téve, hogy az ellentétek, paradoxonok, oximoronok, „non-szenszek” sorozata elejétől fogva a szerelmi örület kifejezője volt. Íme, egy vers, amelynek megszólítottjára csak utolsó sorában derül fény. Petrarca (eltérően magyar fordítótól, Csorbától és Sárközitől) nem tegezve, hanem (akkoriban még viszonylag ritka módon) önzve szólítja meg Laurát, a Hölgyet, így, nagybetűvel írva, mind a megszólítás, mind az írásmód udvariasságával úrnő voltát, fenségét s az iránta való hódoló tiszteletet érzékeltetve: „Ebben az állapotban vagyok, Hölgyem, Önért.” (In questo stato son, Donna, per vui – egyes szövegközlésekben, a rímet gyengítően, „voi”¹²) Csak itt és most válik egyértelművé, hogy az önkínzó önellentmondások, a belső konfliktusok kimondása, kikiáltása, kizokogása – mind megannyi könyörgés volt Laurához.

Jegyzetek

1. Francesco Petrarca: *Le Rime*, Salani, Firenze, 1976. 181. o.
2. Francesco Petrarca *Daloskönyve*, szerk. Kardos Tibor, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1967. 192. o.
3. Petrarcha Ferenc: *A jó szerencsének és a szerencsétlenségnek orvosságairól*, Lazi Kiadó, Székely László fordítása, Szeged, 2015. 170–175. o.
Marco Ariani: *Petrarca, Salerno Editrice, Roma, 1999. 154. o.*
4. Francesco Petrarca: *Kétségeim titkos küzdelme*, Lázár István Dávid fordítása, Lazi Bt., Szeged, 1999. 8., 128–130. o.
5. Mario Santagata: *L'amoroso pensiero. Petrarca e il romanzo di Laura*, Mondadori, Milano, 2015. 4. o.
6. Szabics Imre: *A trubadúrok költészete*, Balassi Kiadó, Budapest, 1995. 59. o.
Vö. Angelo Pagano: *La scuola poetica siciliana*. Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola, Szombathely, 2007. 14–15. o.
Santagata, 4., 6. o.
7. Vittorio Alfieri: *Versek – Rime*, Simon Gyula fordítása, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2007. 108–109. o.

- Vittorio Alfieri: Saul – Második Brutus (kétnyelvű kiadvány), Juhos Loránd fordítása, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2002. 38–39. o.
8. Francesco Petrarca: Canzoniere, a cura di Paola Vecchi Galli, Rizzoli, Milano, 2012. 547. o.
9. Madarász Imre: Az olasz irodalom története, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1993. 20–25. o.
Madarász Imre: „Költők legmagasabbja”. Dante-tanulmányok, Hungarovox Kiadó, Budapest, 2001. 11–21. o.
Enrico Malato: Dante, Salerno Editrice, Roma, 1999. 87–93. o.
Vö. Szabó Tibor: Dante életbölcsélete, Hungarovox Kiadó, Budapest, 2008. 13–22. o.
10. Francesco Petrarca Daloskönyve, Sárközi György fordítása, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1957. 67. o.
11. Sztanó László: Taljánok, olaszok, digók. A nemzeti sztereotípiák fogságában. Corvina Kiadó, Budapest, 2014. 481–483. o.
Madarász Imre: Klasszikus kapcsolatok. Összehasonlító italianisztika. Hungarovox Kiadó, Budapest, 2015. 91–112. o.
12. Francesco Petrarca: Canzoniere, a cura di Piero Cudini, Garzanti, Milano, 1992. 195. o.
Petrarca, 2012. 546., 57. o.

